

SZEMLE

Hajdú Mihály, Családnevek enciklopédiája Leggyakoribb mai családneveink

A Magyar Nyelv Kézikönyvei XVII. Tinta Kiadó, Budapest, 2010. 551 lap

1. Az ezredfordulóig számtalan adóssága halmozódott fel a magyar névtudománynak, amelyek különösen akkor szembeötlőek, ha a velünk azonos kultúrkörhöz tartozó európai és tengerentúli eredményekkel szembesítjük a szakma hazai teljesítményét. A családnevek kutatása terén az átlagosnál is nagyobb a lemaradás, noha az utóbbi húsz évben több olyan munkáról is említést tehetünk, amelyek ezt a hiátust igyekeztek kitölteni. Utóbbiak között említhetjük KAZMÉR MIKLÓS 1993-ban megjelentetett történeti családnévszótárát, valamint HAJDÚ MIHÁLY „Általános és magyar névtan”-át. Az előbbi a biztosan magyar vagy a nagy valószínűséggel a nyelvünkben keletkezett családneveket tárgyalja a névszótárakra jellemző módszerekkel, az utóbbi egyebekben túl két terjedelmesebb fejezetben tárgyalja az idegen nyelvek és a magyar családneveinek kialakulásának, megváltoztatásának, különféle szempontok szerinti rendszerezésének főbb kérdésköreit.

A családnév-enciklopédia megjelenése – bátran állíthatjuk – egy újabb fordulópontot jelent a magyarországi személynévkutatásban. A kézikönyv egyszerre tekinthető összegezésnek és a névtan e területén tevékenykedő szakmai közönségnek szánt iránymutatásnak. Összegez, mert benne a szerző mások munkái mellett több évtizedes saját gyűjtő- és kutatómunkájának tapasztalatait is felhasználja. Irányt mutat, mert akarva-akaratlanul is jelzi, hogy melyek azok a területek, ahol további feladatok várnak a jövő nemzedékeire.

2. HAJDÚ MIHÁLY 2008-ban az előkészületek közepette a Névtani Értesítő hasábjain tette közzé terveit. A beszámoló ekkor még a „Mai családneveink lexikoná”-nak előmunká-

lataiba kívánt bepillantást engedni. Úgy tűnik, csupán a kézirat véglegesítésének fázisában vetődhetett fel a cím megváltoztatásának gondolata, noha a nyomdából kikerült munkának műfajilag alapvetően leginkább mégis a lexikonok között jelölhetjük ki a helyét. Ezt támasztja alá az enciklopédia elrendezése. A kézikönyv ugyanis nem tematikus, hanem alfabetikus rendben tárgyalja az egyes családnevekkel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. Ezen túlmenően „csupán” a nevek változatairól, azok gyakoriságáról, keletkezés módjáról, a bennük rejlő közszavak jelentéséről, elterjedtségéről és térbeli tagozódásáról, valamint egyes típusok névváltoztatásban játszott szerepéről tudunk belőle tájékozódni. Az eredetileg tervbe vett cím megváltoztatására alighanem mégsem ok nélkül került sor. Az *enciklopédia* szó címbe emelésével a szerző, illetve a kiadó mindenképpen azt sugallja, hogy a műből tudományos igényű, ám a laikusok számára is könnyen feldolgozható és áttekinthető ismeretek szerezhetők. Az enciklopédikus jelleg leginkább az egyes szócikkek felépítésében, illetőleg a munka egyéb fejezetiből együttesen nyerhető információgazdagságban mutatkozik meg.

A munka legfőbb erényei közül talán nem ok nélkül emelhetjük ki, hogy a szerzőnek a tudomány-népszerűsítő jelleg megtartásával a szűkebb szakma által támasztott igényének is sikeresen megfelel. Utóvégre a szakember számára talán éppen az jelenti az egyik legnagyobb kihívást, miként lehet az ismereteket a szakmai követelményeknek eleget téve úgy papírra vetni, hogy a mondanivaló a szélesebb olvasóközönség számára is közérthető maradjon. Nyugodtan állíthatjuk, HAJDÚ MIHÁLY ebből a szempontból is jelesre vizsgázott, hiszen a könyvben tárgyalt nevekről mindvégig olvasmányosan tud szólni. Még az etimológiaiakkal kapcsolatos ismeretek is közérthetően vannak megfogalmazva, holott az ismeretek átadásának szempontjából talán éppen ez jelenti a legnagyobb kihívást. A szerző a nyelvtörténet és a névtan speciális szakszavait is csak módjával használja, főképpen akkor, ha azok végképp elkerülhetetlenek. Ilyenkor a laikus olvasók számára készült körülírások beiktatásával teszi azokat érthetővé.

A családnevek enciklopédiájában értelemszerűen nem találjuk meg napjaink minden vezetéknevét. A teljes korpusz feldolgozásának részint természetes akadályként áll az útjában a terjedelem, amely jelentősen behatárolja a szerző ilyen irányú törekvéseit. Másrészt az adatbázis jellegéből fakadóan még az összes név bokrosítása is meglehetősen időigényes feladat elé állította volna az arra vállalkozókat, jóllehet manapság már ezt a munkát kereső-programokkal, speciálisan erre a célra készített szoftverekkel is megtámogathatjuk. Megjegyzendő, hogy a hatóságok által HAJDÚnak mágnesez adathordozón kiszolgáltatott korpusz struktúrája a lexikai típusok számbavételét is bizonyos korlátok közé szorítja. Ennek a rendelkezésére álló adatbázisból leginkább a többes tagolódású családnevek teljességre törekvő visszakeresése jelenti a fő akadályát. Olyasféle igényeket pedig, hogy HAJDÚ MIHÁLY a mai magyar családnevállomány morfológiai sajátosságait, morfoszemantikai, szemantikai stb. típusait bemutassa, semmiképpen sem támaszthat az olvasó, mert ez részint az adatbázis átstrukturálását, kódolását, továbbá speciális, a lekérdezést megkönnyítő segédprogramok felhasználását igényelte volna. Érthető tehát és feltétlenül helyeselhető az a döntés, hogy az enciklopédia „csupán” azokat a családneveket állítja a középpontba, amelyeket a mai politikai határokon belül ezren vagy annál többen viselnek.

Bizonyára első olvasásra meglepő, hogy a fentebb említett megkötés következtében az ötven és százezer közöttire becsülhető lexikai állományból mindössze 1 230 szócikk kaphatott helyet a kézikönyvben. Ha viszont annak is utánajárunk, hogy ezek a lexikai típusok hány névgazdát takarnak, akkor szembesülhetünk azzal az első pillantásra meglepőnek tűnő

ténnyel, hogy a magyarországi népesség közel kétharmadának családneve visszakereshető az enciklopédiából.

HAJDÚ MIHÁLY korpuszkezelésének másik fő szempontja szintúgy újdonsággal szolgál az olvasónak, hiszen KÁZMÉR MIKLÓS 1993-as családnévszótára kizárólag a „magyar, illetőleg a magyarból is származtatható” lexikai egységeket tárgyalja. Ezzel szemben HAJDÚ kézikönyve szakít a hungarocentrikusságnak ezzel a szűkebben értelmezett fogalmával, hiszen a magyar etimológiákon kívül olyan családneveket is beemel a munkába, amelyek más nyelvekben keletkezettek, vagyis a magyarországi névállomány jövevényrétegéhez tartoznak. Azonnal felvetődik a kérdés, miként sikerült meghúzni a vonalat a vezetéknevek idegen eredetű és jövevényrétege között. Ezzel a határmezsgyével azért nem szembesülhet az enciklopédia olvasója, mert a legutóbbi időkben nyelvünkbe bekerülő családnevek többségének alig néhány, jobb esetben tucatnyi névgazdája van Magyarországon. Az angolszász nyelvek valamelyikéből, a finn, a francia, a japán, a kínai, a vietnámi stb. nyelveterrületről a közelmúltban átkerült lexikai típusoknak egy-egy ilyen címszava alá besorolható adatok száma többnyire még a százhoz sem közelít. Jobbára pedig csupán néhány személy és/vagy család viseli őket. Máskülönb arra is az előzőekhez hasonló magyarázattal szolgálhatunk, hogy névkincsünk jövevényrétegének miért csak a németből, a környező szláv nyelvek valamelyikéből, a románból, illetőleg a cigányból eredeztethető családneveit tárgyalja a szerző.

A kézikönyv az említetteken kívül egyéb rejtett információkkal is szolgál a figyelmes olvasónak. Tudniillik a jövevénynevek forrásnyelvenkénti felsorolása arra is rávilágít, hogy míg a kölcsönzéssel nyelvünkbe került közszavak közül mennyiségi szempontból az első helyre a szláv eredetréteg kerül – és csak azt követik a német átvételek –, addig a családnevek esetében a sorrend éppen fordított. HAJDÚ MIHÁLY erről ugyan nem tesz említést, de az enciklopédia bevezetőjének egyik bekezdéséből és függelékéből ezt mindenképpen kiolvashatjuk.

3. A családnevek enciklopédiája négy fő szerkezeti egységre tagolódik. Az első huzsonhat oldalán a családnevekkel kapcsolatos és az enciklopédia használatával összefüggő általános kérdésekkel találkozhatunk. Csak helyeselni lehet a szerzőnek és a szerkesztőnek azt a törekvését, hogy a másfél oldalnyi bevezetés után az ilyenkor szokásos használati útmutatón kívül helyet adtak egy olyan összegzésnek, amely lényegre törően szól mindarról, amit a munka forgatásához feltétlenül tudnunk kell a családnevekről. Mindezt a hazai és nemzetközi szakirodalomra támaszkodva teszi meg a szerző. Ugyanakkor elhagyja a szak tudományi munkákban megszokott forrásmegjelöléseket, amelyekkel máskülönb a szélesebb olvasóközönség számára nehezítené meg jelentősen a befogadást.

A „Bevezetés” egy rövid bekezdés erejéig a címválasztást indokolja. Ebben HAJDÚ így fogalmaz: az enciklopédia e „könyv címében azt jelenti, hogy az egyes családnevek bemutatásakor teljességre törekszünk. Igyekszünk mindent leírni az adott névről, ami a mai kor tudásszínvonalának megfelel és fölmutatható”. Jóllehet teljességre törekszik, a könyv élére helyezett mottóval mégis azt kívánja jelezni, hogy „a névmagyarázatok egy része mindig rejt bizonytalanságokat”.

A „Bevezetés”-nek a „Családnevekről” című alfejezete előljáróban hangsúlyozza, hogy a névtípus eredendően a keresztény kultúrában fogant, és csupán a IX–X. században indult el hódító útjára az észak-itáliai városállamokból. Más kultúrkörben európai mintára csak az új- és legújabb korban kezdett terjedni és egyre általánosabbá válni. A családnevek

magyarországi megjelenését a szerző a XIV. századra teszi, használatukat pedig a XV. századra lényegileg már általánosnak tekinti. Keletkezési körülményeiket hasonlatosnak tartja ahhoz, ahogy a névtípus más népek körében kialakulhatott. Ezt követően bő hét oldalon a különféle jelentéstípusok és a velük kapcsolatba hozható főbb motivációk bemutatására kerül sor. A rendszer prezentálása egyebekben túl a kézikönyv törzsét képező címnevek típusainak egységesítését is szolgálja, amely mintegy magyarázatul szolgál az enciklopédia névcikkeinek tipológiájához. Elsőként az apanévi és a helynévi eredetű, majd a népre, népcsoportra, társadalmi helyzetre, tisztségre, rangra, foglalkozásra, a valahová tartozásra, illetőleg a külső és belső tulajdonságra utaló családnevekről esik szó. Megjegyzendő, hogy a valahová tartozásra utaló neveket a szerző a foglalkozásnevekhez mondja hasonlatosnak annyi megszorítással, hogy azoknak egy része alapvetően belső, metaforikus tulajdonságot is takarhat. Ezt követően közel másfél oldalnyi összefoglalást találunk a családnév-változtatásokról.

A „Bevezetés” utolsó nyolc és fél oldala a könyv névcikkeinek felépítésében való eligazodáshoz ad támpontokat az olvasónak. A címnevek elveinek meghatározása kapcsán többek között előzetesként bepillantást nyertünk az ejtés- és írásképváltozatok gazdagságába. Négy, esetenként egymást is keresztező tényezőt említ a szerző a címnevek kiválasztásának szempontjai között, amelyek számára is sok fejtörést okoztak: ortográfia, ejtés, gyakoriság és hagyomány. Ezeknek az elveknek az ismertetése egyebekben túl azért is szükséges, mert a kézikönyv betűrendes névcikkei között nem találunk utaló címszavakat. Ezt pótlandó került az enciklopédia végére a „Névmutató” (537–51), amelyben nemcsak az ejtés- és írásképváltozatok egymáshoz rendelése történik meg, hanem példának okáért a gyakoribb névváltoztatások típusos eseteinek visszakereséséhez is segítséget kaphatunk.

A típusokról szólva elsőként arra irányítja rá a figyelmet a szerző, amit előljáróban a BENKŐTől vett mottóval is nyomatékosítani akart, hogy tudniillik a név keletkezésének motivációjával kapcsolatban gyakorta csak találgatásokba bocsátkozhatunk. Mivel az enciklopédiában családneveink jövevényrétege is helyet kapott, értelemszerűen az etimológiai kérdésekhez is magyarázatot fűz a szerző. A szakmabéliek számára mégsem ez, hanem az alfejezet utolsó bekezdésének számszerűsített adatai jelentik az újdonságot. HAJDÚ az itt elmondottakat természetesen csupán az 1 230 lexikai típusból leszűrt tanulságokra alapozza, ám saját kutatásaim alapján magam is megerősíthetem, hogy a szerző által felvázoltak nem módosulnának lényegesen, ha a tízmilliónál nagyobb korpusz egészét analizálnánk.

A családnév „Változatai” alcím alatt találjuk azokat a statisztikákat, amelyek a magyarországi családnévállomány gyakorisági mutatóiba engednek betekinteni. Ezek is azt bizonyítják, hogy már a lista élén is jelentős átrendeződés történik a sorrendekben, ha az ejtés- és írásképváltozatokat összevonva kezeljük. Ez különösen igaznak tűnik, ha a lista végén vizsgáljuk a lexikai típusok mennyiségi viszonyait.

Így utólag is üdvözölhetjük, hogy a szerző az ún. betűjeles megkülönböztetésű és az összetett családneveket elkülönítve tárgyalja, ugyanis ezek csak a bokrosítás révén kaphatnak helyet valamelyik vagy akár minkét névrészük címszava alatt. Valójában azonban ezek önálló lexikai egységeknek tekinthetők. A gyakorisági lista élén szereplő nevekhez képest ritkának számíthatnak, bár megfigyelésem szerint újfent terjedőben vannak. Más kérdés, hogy egyes, látszatra összetartozó nevek esetenként keletkezésmódjukat tekintve is rendkívül változatos csoportokat alkotnak. Elég, ha csak a *Kisszabó*, *Kis Szabó*, *K. Szabó*, *Kis Sz.* eseteivel példálózunk. Mindazonáltal itt szükséges jelezni, hogy a névcikkekben az egyéb válto-

zatok felsorolásakor a más változatokkal együtt kitétel jobbára csak azokkal a többes tagolódnású családnevekkel számol, amelyeknek első tagja egyezik a címnévvel. Erről a tényről leginkább a szócikkekben a „Kettős nevei” utáni felsorolások tanulmányozása alapján győződhetünk meg. Noha ez az eljárás mód elvileg is meg támogatható azzal az érveléssel, hogy leginkább így kerülhető el a kettős tagolódnású nevek kétszeri, a hármas tagolódnású nevek¹ háromszori szerepeltetése az enciklopédia névcikkeiben, azért ennek a megoldásnak is vannak hátulütői. Mindenekelőtt az, hogy ily módon jó néhány családnevünk látókörünkön kívül reked. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy az enciklopédia elveit következetesen alkalmazva hova sorolódnak be például a *Z Szabó*-, *Z. Szabó*-, *Igariszabó*-, *Kisszabó*-, *Kunszabó*-, *Nagyszabó*-, *Szűrszabó*-, *Tarszabó*-, *Borsos-Szabó-Balzus*-, *Edelényi Szabó Per*-, *Cs. Szabó István*-féle esetek. Az itt felsoroltak mindegyikét a mai magyar családnévállomány 2007-es, illetve 2009-es adatbázisából gyűjtöttem. Mindez azért érdekes, mert a *Szabó* névrészt tartalmazó családnévhez köthető többes tagolódnású családneveknek számításaim szerint léptéknyivel több az olyan adata, amelyeknek utótagja tartalmazza a szóban forgó alkotóelemet. Előtagként a *Szabó* az eseteknek mintegy tizenöt százalékában fordul elő.

A családnév „Eredete” alcím alatt HAJDÚ MIHÁLY arra a közkeletű tényre irányítja a figyelmet, hogy végső soron a családnevek is közszavakra vezethetők vissza. Így fogalmaz: „A könyv készítése közben tehát megkíséreltem visszavezetni valamely nyelvnek a közszaváig valamennyi névnek az eredetét. [...] az olvasó megfordítva kapja a keresett név életútját, vagyis abból a közszóból indul ki az eredet magyarázata, amelyből föltehetően a családnév kialakult”. Az említetteken kívül azt is hangsúlyozza, hogy a közszo etimon rekonstruálása koránt sem ad mindig magyarázatot arra, hogy az adott családnév melyik nyelvben is keletkezhetett. Ez utóbbi állítás igazát a családnév „Típusa” alcím alatti nyelvi besorolások igazolják. A többféle eredeztetést megengedő nevek keletkezéstörténetének számbavétele HAJDÚ műhelyében úgy történik, hogy a közkeletűbb vélekedéssel kezdi, majd sorra veszi azokat a nézeteket, amelyek a névvé válás folyamatában ugyancsak valószínűsíthetőek. Névumként említhetjük, hogy a régebbi és újabb szláv, germán és újlatin forrásokon túl több névcikkben is visszaköszönnek a közelmúltban publikált *Onomasticon Turcicum* ótörök névfejtése.

A névcikkekben a nevek elterjedtségére vonatkozó rövid eligazítások a szakemberek számára is igazi csemegeként szolgálnak. A dolog természetéből fakadóan koránt sem várhatjuk el a szerzőtől, hogy minden részletre kiterjedően fölvezolja az enciklopédiában tárgyalt nevek téri tagozódását, hiszen nem álltak rendelkezésére azok a támpontok, amelyek pontos lokalizálást tettek volna lehetővé. HAJDÚ MIHÁLY nyelvföldrajzi fogódzói főként ezredfordulós telefonkönyvekből származnak, amelyeket az egész nyelvterületre kiterjedő gazdag történeti gyűjtéseinek tapasztalataival ötvöztött. A nevek térbeliségéről néha csak annyit tudhatunk meg, hogy „Magyarországon főként Zemplén megyében fordul elő”, más-kor ennél közelebbi támpontokat is kapunk: a „Dunán túl Sopron környékén, Erdélyben Kolozsvárt gyakoribb”. Az ilyen és ehhez hasonló megállapításokat a készülőfélben lévő mai magyar családnévátlasz térképlapjaival szembesítve magam is „meglepetéssel” tapasztaltam, hogy mostanáig alig-alig sikerült olyan kartogramokat előállítani, amelyek HAJDÚ MI-

¹ A hármas tagolódnású nevekét saját példáimmal illusztrálva: *Borsos-Szabó-Balzus*, *Edelényi Szabó Per*, *Fazekas-Kovács-Szabó*, *Nemes Lovász Szabó*; *Cs. Szabó István*, *P. Molnár-Szabó* stb.

HÁLY nyelvföldrajzi megállapításait teljes egészében vagy akár csak részleteiben cáfolnák. Ez közvetetten a középmagyar kori és későbbi történeti, valamint szinkrón gyűjtések reprezentativitására és a belőlük levon(ha)t(ó) következtetések relevanciájára is rávilágít.

A névcikkek családnéveit érintő névváltoztatások alapvetően a XIX. és XX. századi magyarosítások körébe tartozó jelenségekről szólnak. Ezek a dolog természetéből adódóan szintén csak egy-két szeletét mutathatják be a jelenségkörnek. A részletekre is kiterjedő, adatszerű tájékoztatásnak napjaink személyiségi jogok védelmével kapcsolatos törvényi szabályozása állja útját. Erről a témakörrel egyébként az utóbbi időben fellendült kutatások ellenére is vajmi keveset lehet tudni. Mi sem jelzi ezt jobban, minthogy a névváltoztatásra vonatkozó információk gyakorta elmaradnak az enciklopédia névcikkeinek végéről.

A kézikönyvhöz mellékelt „Bibliográfia” gyakorlati okokból két részre bomlik. Az egyikben a családnévi és keresztnévi szótárak, lexikonok jegyzékét, a másikban a szerző által a névcikkeket tartalmilag megalapozó legfontosabb forrásokat találjuk. Teljességre itt sem lehetett törekedni, holott érződik, hogy HAJDÚ MIHÁLY léptéknyivel több munka felhasználásával adta ki kezéből a kéziratot.

Az 525. lapon található négyoldalas „Függelék”-ben az egyes eredetrétegek alá besorolt családnevek alfabetikus listáját találjuk, amelynek összeállításakor az ott helyet kapó lexikai típusok gyakoriságát is figyelembe vette a szerző. A fentebb már említett „Névmutató” és e közlé iktatódott be az enciklopédia szócikkeiben szereplő 1 230 családnév változatainak összevonása után kialakított gyakorisági listája. Az ezekben felelhető adatok további búvárkodásokhoz szolgálhatnak hasznos adalékul a kutatók számára.

4. A szélesebb olvasóközönség számára a névcikkekben talán a név életútjának nyomon követése tartalmazza a legérdekesebb fejtegetéseket. A szakmabéliek viszont itt találják a legtöbb vitára okot adó, kiegészítésre szoruló megállapítást. A polémia jószerivel elkerülhetetlen, hiszen a szócikkek megszövegezésekor a leggondosabb előkészítés mellett sem lehet minden olyan nyelvi-társadalmi-lélektani stb. tényezőt figyelembe venni, amelyek egy-egy név keletkezéstörténetének háttérében meghúzód(hat)nak. Közülük az alábbiakban csak néhány, véletlenszerűen kiragadott példát említek. A vitára okot adó észrevételeken túl a 4. F) pontban egy apróbb, könnyen kiküszöbölhető hiányosságra szeretném ráirányítani a figyelmet.

A) Elsőként a *Novák*-hoz fűzök némi kiegészítést, amely a mai magyar családnévállomány jövevényrétegében a leggyakoribbnak számít. A név közszavának forrásnyelvi jelentését a kézikönyv így adja meg: 'új lakos, új jobbágy, új ember valamely közegben'. A HAJDÚ által említetten kívül a névnek egy olyan jelentésárnyalata is kialakul(hat)ot, amely a 'falú végén lakó személyekre' utalt, hiszen az új telepések általában a település szélén kaptak telket. A szláv szakirodalom esetenként 'új lábbelit varró cipész' jelentést is tulajdonít a *Novák*-nak.

B) A *Kovács* névcikkében csak arról olvashatunk, hogy a közszó minden szláv nyelvben megvolt, ám a magyarba valószínűleg délszláv közvetítéssel került, kiszorítván az ősi **verő*, *vasverő* szavunkat. Később a ragadványnévszerű elem, illetőleg a foglalkozásnév családnévvé vált. Azzal, hogy a *Kovács*-ot és a hozzá hasonló, több nyelvből is eredeztethető neveket egyértelműen magyarnak minősíti, a szerző KÁZMÉR MIKLÓS nyomdokain halad. Jóllehet KÁZMÉRHOZ hasonlóan ő is tudja – arról azonban mégsem ejt szót –, hogy a magyarországi *Kovács*-ok egy része a szláv ajkú népesség migrációja által is bekerülhetett a

magyar(országi) névállományba. Ez esetben nem a szlávból átvett *kovács* szavunk, hanem maga a szláv közszo tekinthető a névképzés kiindulási alapjának. Vagyis a mai magyar(országi) *Kovács*-ok egy része magyar, másik része minden valószínűség szerint szláv eredetű nevet visel. Az itt elmondottakból leszűrhető tanulság minden bizonnyal nem egy magyar képzésmódnak minősített családnevünkre kiterjeszhető, amelyeknek közszo-i alapja jövevényként került nyelvünkbe. Máskülönb az ilyen családneveknél nemcsak az allogen népesség közvetítő szerepe, hanem a hazai kisebbségek névalkotó tevékenységének említésével is árnyalhatjuk a felvázolni kívánt hátteret.

C) Az enciklopédiában a *Koncsek* típusának meghatározásakor azt olvashatjuk, hogy lakóhelyre utaló vagy apanévi etimonnal van dolgunk. Az eredetre vonatkozó fejtegetésekben elsőként a **kōneč* 'vég' + *-čik* ~ *-ček* morfémaegyüttes értelmezéshez kapunk szakszerű magyarázatot. HAJDÚ a második eshetőség említésével azt jelzi, hogy egyesek a német *Konrad* vagy a görög *Konstantin* törövidítéses továbbképzését vélik felfedezni a családnévben. A névcikkben elmondottakat csak annyival tartom szükségesnek kiegészíteni, hogy a történeti adatok tanúsága szerint a *-čik* képző inkább a szlovákra, annak funkcionális párja, a *-čuk* pedig alapvetően a ruszinra és az ukránra jellemző. A *-čák*-ról annyit érdemes megjegyezni, hogy a lengyelben (is) járatos. Ez utóbbi KNEIÉZSA ISTVÁN szerint a ruszinban szinte egyáltalán nem fordul elő. A XX. századra a szlovákban archaikussá vált ez a hajdan nagyon termékeny képző. Egyébiránt a *-čák* – szintúgy KNEIÉZSA állítása szerint – alapvetően csak apanévi diminutív képzőjeként adatható a történeti forrásokban. A *-čik*, *-ček* és a *-čuk* a keresztnemekhez és közszo-akhoz járulva egyaránt használatos volt. Eszerint az enciklopédia névfejtését még azzal is megtoldhatjuk, hogy a változatok között megadott *Koncsak*, *Koncsag*, *Kontsag*, *Koncsák* tövében minden valószínűség szerint valamelyik *Kon-* kezdetű apanévi rövidülését kereshetjük, hacsak esetenként nem a képző rovására történt tollhibával, illetőleg egyéb, ejtést tükröző hangváltozással van dolgunk. A többiben viszont a HAJDÚ által tárgyalt mindkét keletkezésmódot okkal feltételezhetjük.

D) Az, hogy az enciklopédiában nem lelhető fel minden ezernél gyakoribb családnév, legfőképpen a változatok gazdagságában keresendő; és csak kevésbé abban, hogy egyes lexikai típusok elkerülték volna a szerző figyelmét, jóllehet alább, ez utóbbira is fogok egy példát említeni. Egyes neveknek az ezernél gyakoribbak közül való kihagyása abból is fakadhat, hogy máig nincs kellően tisztázva, mely adatokat kell azonos lexikai egységek változatainak tekintenünk, illetőleg melyek azok, amelyek hang- és morfológiatörténeti okok miatt önálló lexikai egységekként kezelendők. A szerzőnek természetesen igazodni kellett a szótárírás honi hagyományaihoz csakúgy, mint az 1993-ban megjelent családnévszótárunk által alkalmazott gyakorlathoz. Ez utóbbi példának okáért részben eltért az olaszországi névtani felfogásától, ahol a különféle dialektális változatokat tulajdonképpen úgy kezelik, mint ha azok önálló névcikket igénylő szótári egységek lennének. Nyilvánvaló, hogy mondjuk a labiális-illabiális kettősségre visszavezethető neveknek azonos címszó alatt van a helyük, de az már koránt sem egyértelmű, hogy a szóhasadásokkal nagyban rokon *Ihász* ~ *Juhász*, *Iharos* ~ *Juharos* és a hozzájuk hasonló típusok miért nem kaphatnak külön-külön szócikket, noha egybevonásukkal magam is a magyar névszótárak gyakorlatát követem. Ugyancsak a változatok hovatarozásának megítéléséhez említhetjük fejtegetésre okot adó kiragadott példaként a *Bogner*-t, amelyet a szerző a *Bognár* névcikke alá sorolt be, jóllehet a német nevek dialektális változatainak ismeretében legalább annyi érv szól amellett, hogy azt a *Wagner* változatai között tartsuk nyilván.

E) Fentebb már jeleztem, hogy a kézikönyv lexikonjellege okán alapvetően a családnévszótárak műfajához áll legközelebb. Csupán néhány olyan szócikke akad, amely átöröni látszik az ebből fakadó szótározási kötöttségeket. A családnévek enciklopédiájában leginkább akkor beszélhetünk erről, amikor szemantikailag azonos töre visszavezethető különféle morfológiai típusokat tárgyal egyazon szócikkben a szerző. Erre említhetjük nem teljesen önkényesen kiragadott példaként a *Falusi*-t. Amint a névcikkből a változatok felsorolásakor kitűnik, a *falu* tőből alkotott nevek mindenféle előtag nélküli csoportjában alapvetően négy, morfológiailag „szétváló” alak összevonására kerül sor. Ezek a következők: *falusi*, *falvas*, *falvai* és *falvi*. Mivel tudomásom szerint a családnévek körében mind ez ideig csupán KÁZMÉR MIKLÓS tett kísérletet a *-falusi* morfológiai típusának nyelvföldrajzi és kronológiai vizsgálatára, ezért mindenképpen úttörő vállalkozásnak tekinthetők, ha a morfológiailag kapcsolatba hozható változatok valamiféle összetartozására is ráirányítjuk a figyelmet. Kérdés azonban, hogy egyéb támpontok híján mennyire függetleníthető a *falusi*, *falvas*, *falvai* és *falvi* a »falu« névrészt tartalmazó egyéb lexikai típusoktól, illetőleg beszélhetünk-e elvi síkon az enciklopédia névcikkei között is megtalálható *Pálfalvi*-hoz² és *Újfalusi*-hoz³ képest a fentiek valamiféle önállóságáról. Ugyanis joggal vetődik fel a kérdés, hogy a *falusi*, *falvas*, *falvai* és *falvi* egyes adatai mögött nem az *Újfalusi* > *Falusi*, *Pálfalvai* > *Falvai* stb. típusú rövidüléseket kell-e keresnünk. A választ természetesen csak alapos, minden részletre kiterjedő genealógiai vizsgálatokkal lehetne megadni, ám meglátásom szerint a későbbiekben a címszavasítás elveinek meghatározásakor az itt említett szempontok fölött sem célszerű automatikusan átsiklani.

F) A legkörültekintőbb előkészítés során is előfordulhat, hogy egyes családnévek valamilyen ok miatt nem kerülnek a szerző látókörébe, noha névviselőik száma – a 2007. január elsejei eszmei állapot szerint – az ezret is meghaladja. Ezek egyikeként említhetjük a *Piros*-t, amelynek még 2009-ben is 1 472 magyarországi névgazdája volt (*Piros* 1 472, *Piros*s 4 – többes tagolódású családnévekben előtagjaként tizenötben, utótagjaként további ötben találkozhatunk vele). Magam a HAJDÚ által használt 2007-es adatbázisban más változatok nélkül is 1 479 *Piros*-t találtam. – A szerzőtől tudom, hogy az enciklopédia második kiadásában az egyéb, ilyenkor szükséges korrekciókon túl az időközben felmerülő hiányokat is igyekszik majd pótolni.

5. A negyedik pontban elmondottak mit sem vonnak le a kézikönyv értékéből, hiszen a névcikkeket tanulmányozva lépten-nyomon a HAJDÚra jellemző szakmai korrektségéről, körültekintéséről és alaposágról győződhetünk meg. Különösen akkor nem tekinthetjük az észrevételeket az enciklopédia valamiféle fogyatékoságának, ha a BENKŐ LORÁNDTÓL vett mottó szellemiségéből indulunk ki, amely alapvetően az összes névcikk etimológiai fejtegetéseit áthatja.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy HAJDÚ MIHÁLY ismét egy olyan alapművel gazdagította a névtani szakirodalmat, amely egyszerre képes közérthetően szólni a szakmához és a téma iránt érdeklődő nagyközönséghez. Mindez azért is hangsúlyozandó, mert a bevezető tanulmányban a szerző a célközönség behatárolásakor a rá jellemző szerénység-

² Az enciklopédia a 2007-es adatbázis alapján a névnek kilenc változatával számol: *Pálfalvi*, *Pálfalvy*, *Palfalvi*; *Pálfalvai*, *Pálfai*, *Pálfay*, *Palfai*; *Pálfalusi*, *Pálfalussy*. Ezek négy morfológiai változatot testesítenek meg: *Pálfai*, *Pálfalvi*, *Pálfalvai*, *Pálfalusi*.

³ Az enciklopédia a 2007-es adatbázis alapján a névnek tizenegy változatával számol: *Újfalusi*, *Újfalusy*, *Ujfalusi*, *Újfalusy*, *Újfalussy*, *Ujfalussy*, *Ujfalusi*; *Újfalvi*, *Újfalvy*; *Ujfalvi*, *Uifalvi*. Ezek két morfológiai változatot testesítenek meg: *Újfalusi*, *Újfalvi*.

gel – mintegy mentegetőzésképpen – így fogalmaz: „Ez a könyv [...] nem a névkutatók (nyelvszerek, történészek, néprajzosok és genealógusok) számára készült, hanem az érdeklődő, művelt nagyközönségnek”. A megjelenés óta eltelt idő rövideje ellenére is leszögezhetjük, hogy jóval többel van dolgunk: a mű fordulópontot jelent a magyar családnévkutatásban. A könyv fentebb sorolt erényeit végezetül még annyival toldhatjuk meg, hogy a „Családnevek enciklopédiája” akarva-akaratlan ráirányítja a figyelmet arra, mely területeken vannak még adósságai a hazai családnévkutatásnak és névföldrajznak.

VÖRÖS FERENC